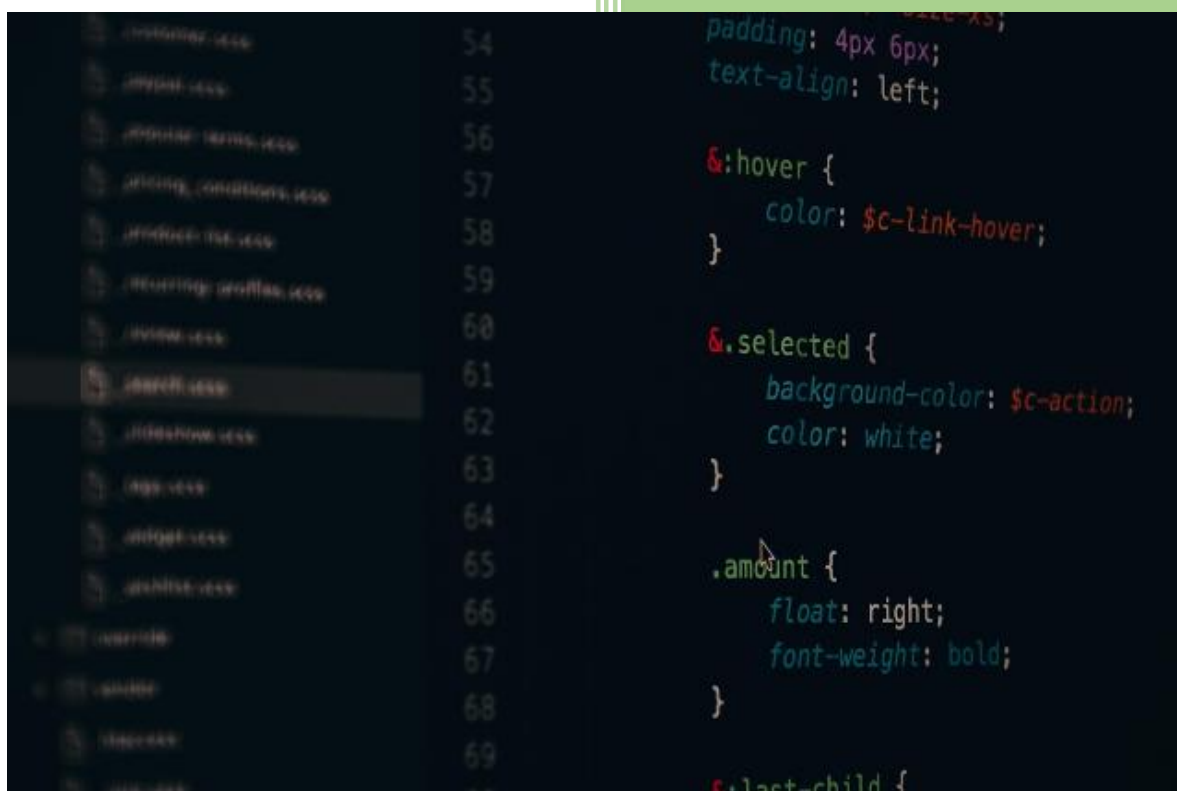

ИНСТИТУТ
ОТВОРЕНО
ОБЩЕСТВО
СОФИЯ

1 юни 2026 г.

Правото на децата на дигитална и медийна грамотност

Автори:

Боян Захариев, Илко Йорданов

Редактор: Георги Стойчев

Снимка на корицата: Pixabay.com

На 1 юни България отбелязва Денят на детето, който, освен обичан детски празник, е и повод за задълбочен размисъл над ключови съвременни предизвикателства, свързани с правата на децата.

През 2026 г. се навършват 5 години от приемането на Общ коментар № 25 (2021) относно правата на детето във връзка с дигиталната среда на Комитета по правата на детето на Организацията на обединените нации. В документа, който е израз на необходимостта да бъде отчитано влиянието на динамиката в обществените отношения и технологичния напредък върху правата на децата, се подчертава, че

съдържание, услуги и приложения, свързани устройства и среди, виртуална и добавена реалност, изкуствен интелект, роботика, автоматизирани системи, алгоритми и анализ на данни, биометрия и имплантни технологии.“¹

С навлизането на новите технологии и комуникации нарастват възможностите, но и рисковете за спазване на основните права за участие в информационния обмен на непълнолетните граждани, залегнали в Конвенцията на ООН за правата на детето. Съгласно чл. 12 от Конвенцията държавите-страни по нея следва да осигуряват на децата правото да формират и изразяват

Снимка: [Pixabay.com](https://pixabay.com)

„дигиталната среда непрекъснато се развива и разширява, обхващайки информационни и комуникационни технологии, включително цифрови мрежи,

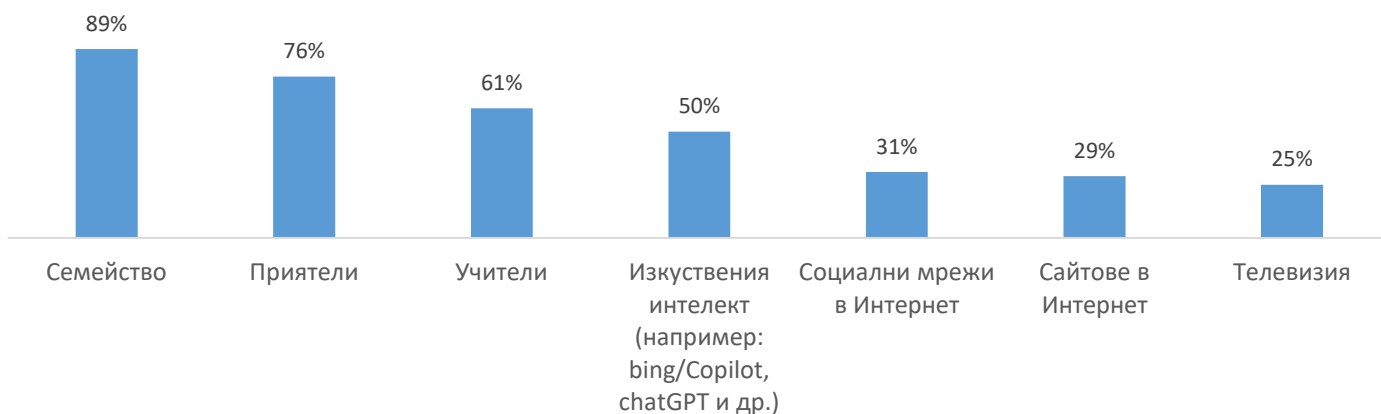
свободно свои собствени възгледи. В чл. 13 се отбелязва, че право на свободно изразяване на мнение от детето „включва свободата да търси, получава и предава

¹ Общ коментар № 25 (2021) относно правата на детето във връзка с дигиталната среда на Комитета по правата на детето на Организацията на обединените нации, 2 март, 2021 г., стр. 1.

информация и идеи от всякакъв вид, независимо от границите, в устна, писмена, печатна форма или под формата на изкуство, или чрез каквито и да са други информационни средства по избор на детето.”² В чл. 17 се допълват ключови характеристики на информацията за деца, като се подчертава, че средствата за масова информация трябва да разпространяват информация и материали от социална и културна полза за детето, а държавите следва да гарантират и защита на детето от информация и материали, вредни за неговото благосъстояние.

Данните от изследванията на Институт „Отворено общество – София“ и ЦМДТ „Амалипе“ сред юношите в страната показват, че доверието на новите поколения в традиционни медии като телевизията е значително по-ниско в сравнение с поколенията на техните родители, баби и дядовци. Сред подрастващите социалните медии и интернет-страниците превъзхождат телевизията по степен на доверие. Изкуственият интелект печели все повече привърженици сред младите хора в гимназиална възраст, сред които всеки втори заявява, че се отнася с пълно доверие

Степен на доверие (Дял на отговорите: “Напълно се доверявам” + “По-скоро се доверявам”)

Източник: *Институт "Отворено общество - София", Онлайн проучване "Младите граждани – 2024 г."*

Според последното издание на Бележник 2026 на Националната мрежа за децата в България „към 2025 г., въпреки европейските регулации и различни национални инициативи, вкл. успешната работа на Националния център за безопасен интернет, в България все още липсва устойчива, координирана и ресурсно обезпечена национална политика за защита на децата в киберпространството. Интегрираният подход – обединяващ образование, социална подкрепа, правоприлагане, регулаторен надзор и работа с платформите – продължава да липсва.”³

или по-скоро е склонен да се доверява на информацията на изкуствения интелект.

Интернет базирани източници на информация вече имат способност да генерират доверителна връзка с подрастващите, сравнима с тази между учениците и традиционни авторитети като учителите.

До голяма степен обаче в големи сегменти от дигиталната среда не могат да се гарантират високи професионални и етични стандарти, свързани с осигуряването на качество на информацията.

² Конвенцията на ООН за правата на детето, чл. 12.

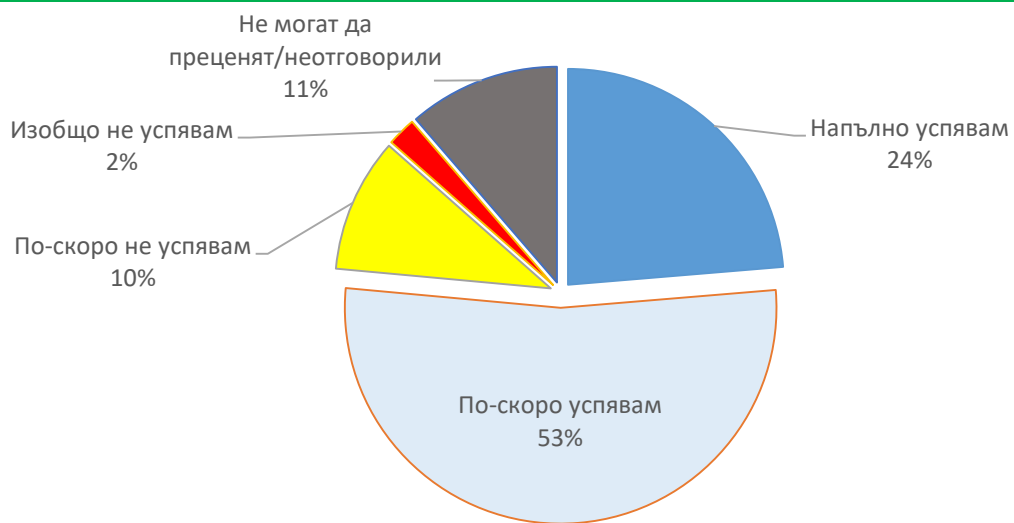
³ Национална мрежа за децата, „Бележник 2026“: Какъв е средният успех на държавата в грижата за децата (април, 2026 г.), Стр. 75

Медийните платформи остават извън обхвата на контролните и регулационните механизми, които се прилагат за традиционни медии като радио и телевизионните оператори.

Рисков фактор за нарастваща уязвимост към опити за дезинформация и манипулация са слаборазвитите ключови умения за критично мислене и възприемане на

дезинформацията и фалшивите новини. Въпреки това базовите когнитивни умения, заложи в PISA (разпознаване на основни идеи, търсене на информация, анализ на цел и форма) са необходими, но не достатъчни за медийна грамотност. Съвременните медии, ползвани масово от подрастващите, често комбинират текст, изображения, звук и видео.

Доколко успяваш да разпознаваш фалшиви/подвеждащи новини/информация?

Източник: *Институт "Отворено общество - София", Онлайн проучване "Младите граждани – 2024 г."*

текстове и послания сред децата.

В основата на медийната грамотност стои базисната четивна грамотност, която в PISA се определя като умение да се разпознава основната идея в текст със средна дължина, да се открива информация по ясни критерии и да се разсъждава върху целта и формата на текстовете. По данни от изследването PISA, проведено през 2022 г., в България около половината 15 годишни български ученици (53%)⁴ не са успели да покажат, че са формирали тези базисни способности, които от своя страна усилват възможностите за справяне със съвременните предизвикателства, свързани с

Според самооценката на юношите в България на възраст 14-18 години едва всеки 4-ти има самочувствието, че успява да разпознае напълно фалшивите новини, а всеки втори смята, че по-скоро се справя с тази задача. В същото време всеки четвърти е неуверен или скептичен към собствения си потенциал да различава фалшивата от достоверната информация.

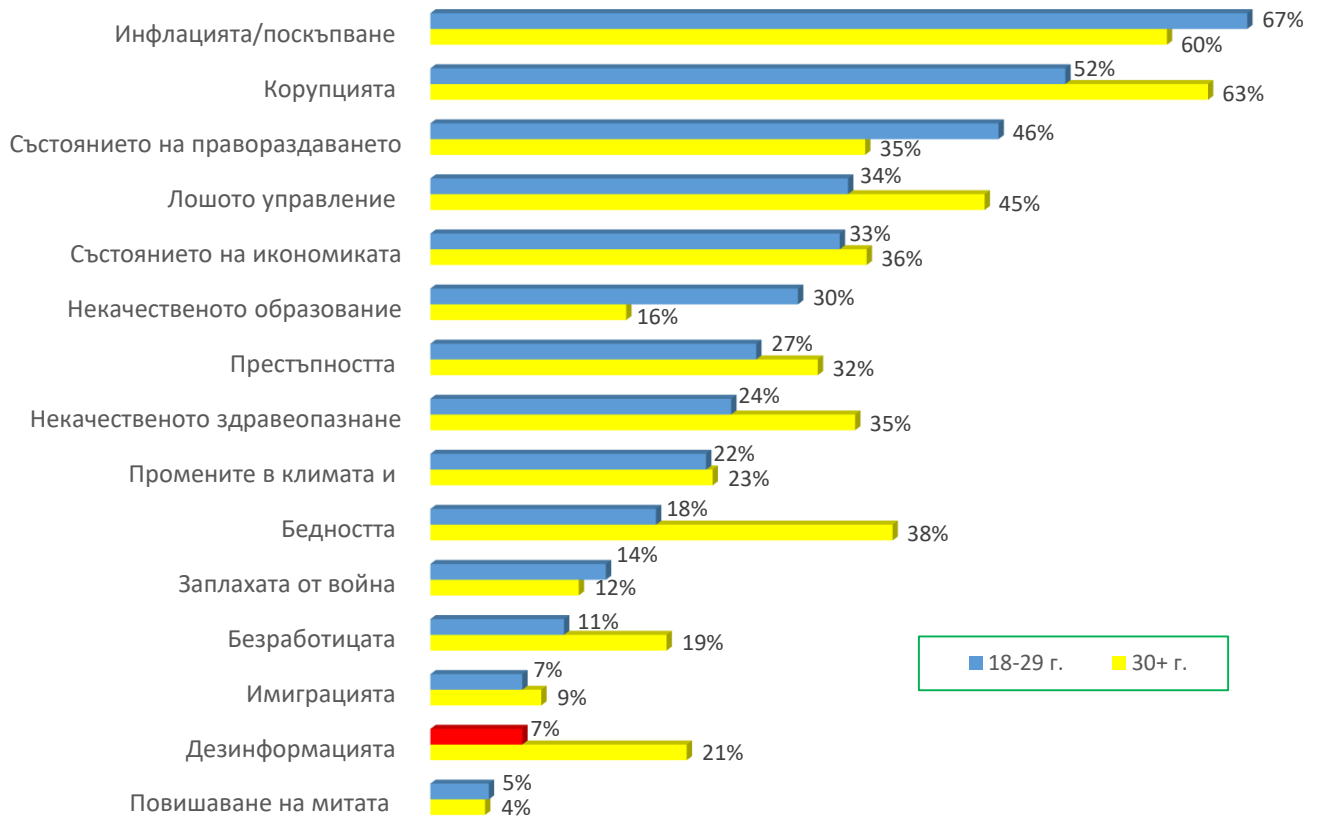
Важно е да отбележим, че изследванията в областта на медийната грамотност показват значителни разлики между самооценката и действителните резултати при тестване за разпознаване на дезинформация. Ефектът Дънинг-Крюгер (тенденцията хората с ниски

⁴ Programme for International Student Assessment (PISA), PISA 2022 Results Factsheets Bulgaria, OECD, 2023, [Bulgaria \(EN\)](#).

компетентности да надценяват способностите си) и свръхувереността в собствените способности могат да водят до надценяване на компетентностите, особено

Младите поколения изглежда не възприемат проблема с дезинформацията като толкова значим, колкото по-възрастните генерации. Сред младежите на

Кои са най-важните проблеми, пред които са изправени България и нейните граждани?

Източник: *Институт „Отворено общество – София“, Омнибусно национално представително социологическо изследване, 2025 г.*

при по-младите възрастови групи.⁵ Този ефект може да бъде определен като противоположен на известния от Древна Гърция „парадокс на Сократ“, при който най-мъдрият човек на света признава скептично „Аз знам, че нищо не знам.“, който от своя страна най-вероятно влияе върху допълнителна резервираност към способността да разпознават дезинформацията и „фалшивата реалност“ сред младежите с по-високо дигитална и медийна грамотност.

възраст 18-29 г. едва 7% поставят дезинформацията сред водещите социални предизвикателства – този дял при поколението на 30 и повече години е трикратно по-висок – 21%.

Нещо повече, в сравнение с по-възрастните поколения, младите граждани демонстрират значително по-ниска степен на здравословен скептицизъм към медийните източници, критично осмисляне на посланията и склонност за проверка на информацията в сравнение с кохортите на

⁵ Kruger J, Dunning D. Unskilled and unaware of it: how difficulties in recognizing one's own incompetence lead to inflated self-assessments. J Pers Soc Psychol. 1999 Dec;77(6):1121-34. doi: 10.1037//0022-3514.77.6.1121. PMID: 10626367.

30 и повече години. Докато при навършилите пълнолетие младежи до 29

социални фактори често надделяват над стремежа към точност, като алгоритмите

Отношение към начините на информиране

Източник: *Институт „Отворено общество – София“, Омнибусно национално представително социологическо изследване, 2025 г.*

години едва 30% се стараят да проверяват важната информация от няколко източника заради дезинформация и фалшиви новини, този дял при респондентите на 30 и повече години достига почти 50%. Всеки пети на възраст 18-29 години не е в състояние да определи ясно отношението си и подходите си към риска от дезинформация, докато при възрастните този дял е 2.5 пъти по-нисък (8%).

По-ниското ниво на прилагане на защитни стратегии при младите може да се обясни с няколко взаимосвързани фактора. Първо, дигиталните поколения често изпитват свръхувереност в способностите си, смятайки че "естествено" разбират дигиталните медии, което ги прави по-малко склонни към критична проверка. Второ, информационното претоварване и бързият темп на потребление на информация в дигиталната среда не оставят достатъчно време за задълбочена проверка на съдържанието. Трето, в социалните мрежи акцентът върху споделянето и други

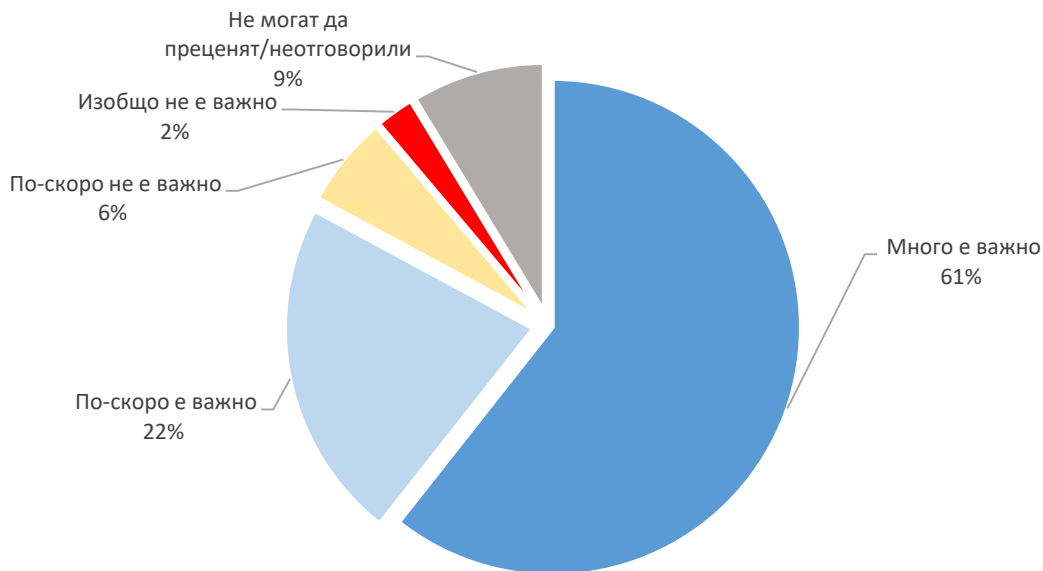
също насърчават бързите и емоционални реакции пред задълбочения анализ. Накрая, младите потребяват информация в качествено различни медийни екосистеми - фрагментирани, персонализирани и алгоритмично управлявани, където традиционните проверки за достоверност са по-слабо застъпени или напълно отсъстват.

Така в ерата на постистината данните свидетелстват за значително по-висока вероятност от негативни ефекти от фалшиви новини сред значителна част от децата и младите хора в обществото, които в сравнение с възрастните поколения се отварят по-бързо към дигиталните средства и платформи за общуване и използват по-интензивно новите канали и технологии за масова комуникация, носещи все още недостатъчно познати и минимално контролирани рискове за правото на достъп до надеждна и неувреждаща детското благосъстояние информация.

Положителен знак за повишаваща се чувствителност към проблема с дезинформацията е фактът, че 5-ма от 6-ма

➤ Трябва да се направи така, че всички учители да разполагат с уменията да помагат на учениците да

Доколко е важно хората да са подготвени да разпознават фалшивите новини

Източник: *Институт "Отворено общество - София", Онлайн проучване "Младите граждани – 2024 г."*

сред юношите определят като „много важна“ или „по-скоро важна“ подготовката на хората за разпознаване на фалшивите новини.

Основания за оптимизъм дава също и констатираната в последното изследване на Евробарометър за дигитализацията на образованието в Европа солидна консолидация на гражданите на ЕС, вкл. на българите, около необходимостта от засилване на ролята на образователната система и семейната среда за развитие на цифровата култура и умения на децата за справяне с рисковете от дезинформация. На всеки 10 анкетирани в България и в Европейския съюз като цяло 8 или 9 граждани са убедени, че:

- Цифровите умения и цифровата грамотност помагат за предпазване от подвеждаща информация онлайн.

разпознават различните форми на дезинформация онлайн.

- Училищата трябва да учат младите хора как да се справят с влиянието на цифровите технологии (като социалните медии) върху тяхното психично и физическо здраве.
- Учителите трябва да играят ключова роля в това да подкрепят децата да развият уменията, нужни за безопасното взаимодействие с технологиите.
- Родителите и семействата имат ключова роля в научаването на децата си как да използват технологиите безопасно.
- Цифрови умения трябва да се преподават на всички в училищата и в университетите.⁶

Изключително високата степен на обществено съгласие за предприемането на

⁶ European Commission, Directorate-General for Communication, 'Flash Eurobarometer FL564: Future needs in digital education', version v1.00, 2025, http://data.europa.eu/88u/dataset/s3352_fl564_eng.

мерки, насочени към повишаване на дигиталните умения и медийната грамотност на учениците, е предпоставка за проектиране на тези социални нагласи в образователни политики за актуализиране на учебното съдържание и неговото разпределение, както и за подобряване на взаимодействията между родителските общности и училищата. Образователната реформа, насочена и към подобряване на основното съвременно право на децата на достъп до надеждна и качествена информация, е ключ към подобряване не само на академичните постижения на учениците, но и към цялостното им развитие като пълноценни граждани. Медийната грамотност не е само техническо умение, а етическа и гражданска компетентност.

За изследванията

Онлайн проучването "Младите граждани – 2024 г." е осъществено със собствени средства от Институт „Отворено общество – София“ в партньорство с Център „Амалипе“ сред ученици в гимназиална възраст. В изследването, проведено в периода 20 ноември – 22 декември 2024 г., участваха 4 624 младежи. Данните са претеглени по три квотни признака: пол, възрастови групи и местоживеене. Проучването е осъществено в различни региони на страната чрез онлайн анкета за доброволно самостоятелно попълване от всеки участник на възраст 14 – 18 години. Не се събира информация за наименование на конкретни училища, където учат младежите.

В настоящият анализ са използвани и данни от национално представително изследване на общественото мнение, проведено сред пълнолетното население на страната в периода 6 - 16 септември 2025 г. по метода на пряко стандартизирано интервю с таблети по домовете на анкетираните. Респондентите са подбрани чрез двустепенна стратифицирана извадка по регион и тип населено място с квота по признаците пол, възраст и образование. Проведени са 1000 ефективни интервюта. Максималната стохастична грешка при 95% гарантирана вероятност и при 50-процентен дял е $\pm 3,1\%$. Изследването на терен е проведено от „Алфа Рисърч“ по поръчка и с финансиране от Институт „Отворено общество – София“.